Odborné recenzované studie

Pseudo-Aristotelův Physiognomicus a okolnosti jeho vzniku

Tomáš Vítek

Takzvaná fysiognómonika (doslova: poznávání *fýsis*) je nauka o čtení povahy duše ze zevnějšku těla. Tato nauka vycházela z předpokladu, že povaha člověka se vždy odráží v těle stejně jako tělo v povaze, a proto lze jedno poznávat z druhého. Fysiognómonika je velmi stará a rozšířená takřka po celém světě, nechyběla ani v antickém Řecku. Zde se rozvíjela ve dvou hlavních proudech, věšteckém a teoretickém. Po představitelích prvního, kteří se při odvozování charakteru z vnějších rysů spoléhali hlavně na jednoduché vyhodnocovací algoritmy a intuici, se téměř nic nedochovalo; zástupci druhého, k nimž patřili zejména lékaři, filosofové a rétoři, se snažili svá zkoumání lidského zevnějšku systematizovat a podložit určitou teorií a metodikou, po sobě zanechali určitá písemná svědectví. Jedno z nejstarších představuje spis dlouho přisuzovaný Aristotelovi, který měl ohromný vliv na celou pozdější antickou i středověkou tradici. V něm se už objevují téměř všechny základní konstanty a termíny, s nimiž fysiognómonika operovala,

ale také nástiny určitých cest a teorií, na něž už pozdější tradice nenavazovala. Spisek je v mnoha ohledech vysoce problematický, neboť se už celá staletí vedou spory o tom, kdo ho napsal, kdy, z jakých důvodů a na jakém základě.

Následující příspěvek si klade za cíl tyto problémy a pokusy o jejich řešení spíše předběžně nastínit než detailně prozkoumat, přičemž hlavní autorovou snahou bude a) specifikovat vztah spisu k pravému Aristotelovu dílu; b) zmapovat zdroje a inspirace, z nichž mohl spis vycházet c) prověřit hypotézy spjaté s určením doby a autorstvím spisu; d) stručně nastínit vliv spisu a jeho další osudy. Pro lepší orientaci čtenáře je za článek zařazen překlad první části spisu, který dosud do češtiny nikdy přeložen nebyl.

Aristotelés a fysiognómonika

Spis, jenž se v seznamech Aristotelových děl a v rukopisech objevuje pod názvem *Fysiognómonika* či *Fysiognómonikon* (viz níže), byl až do poloviny 19. století téměř jednomyslně připisován Aristotelovi. Někteří filologové sice o tom sice více či méně pochybovali už dříve,[i] ale s jistotou vyvrátil Aristotelovo autorství až Valentin Rose.[ii] Důvodem, proč se tento omyl udržoval tak dlouho, byla především skutečnost, že Aristotelés

[i] Opatrné pochybnosti o pravosti spisu vyjádřili např. Francesco Sánchez (r. 1649), Julius Caesar Bulenger (r. 1691), otevřenější pak Franz 1780, s. vi–vii, a zejména Fülleborn 1797, s. 45–47 a 64–65. Viz k tomu s podrobnějšími údaji Vogt 1999, s. 192–193.
[ii] Rose, 1854, s. 221–225.

možnost číst charakter ze vzhledu připouštěl. Stěžejní pasáž pochází z *Prvních analytik*,[i] kde je možnost provádět fysiognómoniku uváděna jako hypotetický příklad tzv. *enthymématu*, tj. určitého typu logického úsudku rétorické povahy, který je sice platný, ale nemá tutéž hodnotu a sílu jako soud dialektický, protože vychází jen z plauzibilních propozic a příznaků (*sémeia*).[ii] Přesto autor našeho spisu i mnozí moderní badatelé pochopili tuto pasáž jako legitimizaci a základ systematické fysiognómoniky intelektuálního typu.[iii]

Ne zcela neprávem.[iv] Aristotelés připouštěl fysiognómonické soudy nejen teoreticky, nýbrž je porůznu začleňoval rovněž do svých zoologických a rétorických spisů (*Historia animalium*, *De generatione animalium*, *Ethica Nicomachea*, *Rhetorica*).[v] Bohužel jsou tyto soudy a poznámky velmi dílčí, nerozpracované do větší šíře a hodně nesoustavné, a proto je takřka nemožné věrohodněji z nich rekonstruovat nějakou konsistentní pozici, cíle a sledovaná kritéria. Mnohé své fysiognómonické teze Aristotelés nezdůvodnil, jiné nejsou v dobrém vzájemném souladu: například někde kritizuje tzv. zoologickou metodu (tj. odvozování charakteru na základě podobnosti se zvířetem),[vi] jinde ji však zcela samozřejmě používá.[i]

---

[i] *Anal. prior.* II.27, 70b7n.
[ii] Barton 1994, s. 104–106; 1999, s. 120–128; srov. též Misener 1923, s. 2; Lloyd 1983, s. 22–24; Popovic 2007, s. 95.
[iii] Viz např. Sassi 1993, s. 444–445; Popovic 2007, s. 95.
[iv] Za zakladatele systematické řecké fysiognomiky ho považují např. Degkwitz 1996, s. 27; Byl 2003, s. 230–231; Swain 2007, s. 14; Boys-Stones 2007, s. 44–56.
[v] Soupis pasáží spojených s Aristotelem a fysiognómonikou uvádějí např. Boys-Stones 2007, s. 44, nebo Barton 1994, s. 208, pozn. 49.
[vi] *Gen. anim.* IV.3, 769b20–21, a *Anal. prior.* II.27, 70b7–b32. Vogt 1999, s. 115–123; Byl 2003, s. 230.

I když tedy Aristotelés určité fysiognómonické zájmy měl,[ii] za fysiognóma či vyznavače této nauky ho dozajista nelze považovat. Především nesdílel základní tezi, kterou razil Pseudo-Aristotelés a všechny pozdější fysiognómonické spisy, o vrozenosti charakteru a morálního profilu.[iii] Uznával sice, že každý člověk má určité vrozené dispozice (*dynameis*), ale etiku a osvojení si žádoucích vlastností pokládal za věc vůle a rozumem řízeného zvyku, tj. správné výchovy.[iv] K fysiognómonice ho přibližovalo jeho pojetí formy, která živočichům zajišťuje nejen výživu a vzrůst, nýbrž jim prostřednictvím otce propůjčuje i podobu a typické druhové vlastnosti (např. k formě lva patří odvaha); a jeho pojetí látky, která prostřednictvím matky pomáhá spoluurčovat vlastnosti individuální.[v] O lidové fysiognómonice Aristotelés podle všeho neměl valného mínění, viz jeho kritika populárního fysiognóma, který všechny lidské tváře redukoval na dva tři zvířecí typy a dobře mu to u lidu procházelo.[vi]

---

[i] *Hist. anim.* I.1, 488b12–24 nebo IX.3, 610b22–24. Lloyd 1983, s. 23–24; Dagron 1987, s. 72; Vogt 1999, s. 125–126; Byl 2003, s. 234.

[ii] Občasné pokusy tyto pasáže z Aristotela vyčlenit jako pozdější interpolace stojí na hliněných nohách, tj. zejména na přesvědčení, že velkého mistra nejsou hodny, viz k tomu zamítavě Lloyd 1983, s. 21–22.

[iii] *Eth. Nic.* II.1, 1103a19: „Žádná mravní ctnost nám není od přírody vrozená“ (οὐδεμία τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν φύσει ἡμῖν ἐγγίνεται).

[iv] *Eth. Nic.* II.1, 1103a23–26: „Ctnosti v nás nevznikají přirozeně ani protipřirozeně, nýbrž máme přirozenou vlohu je získat a završit prostřednictvím zvyku“ (οὔτ' ἄρα φύσει οὔτε παρὰ φύσιν ἐγγίνονται αἱ ἀρεταί, ἀλλὰ πεφυκόσι μὲν ἡμῖν δέξασθαι αὐτάς, τελειουμένοις δὲ διὰ τοῦ ἔθους). Srov. též *Eth. Nic.* II.4, 1105b23–25. Sassi 1993, s. 437.

[v] *Anal. Prior* II.27, 70b14–26. Viz k tomu více Boys-Stones 2007, s. 47–54.

[vi] *Gen. anim.* IV.3, 769b20–21.

Zdroje a prameny spisu

Pro našeho autora Aristotelés představoval nepochybně základní pramen, tomu nasvědčují zejména obdobné teze, obdobná metodologie a terminologie a několik přímých paralel a parafrází.[i] Avšak oproti očekávání náš spis převzal jen relativně malý počet mistrových fysignómonických postřehů a soudů, což zcela jasně vyplývá ze srovnání pasáží, v nichž se Aristotelés a autor vystupující pod jeho jménem zabývají týmiž rysy nebo tématy.[ii] Proč tomu tak bylo, není snadné přesněji vysledovat, ale určitě k tomu přispěla přesná nevymezenost Aristotelovy pozice a jeho distancovanost od základní doktríny fysiognómoniky.

Náš spis obsahuje části, které připomínají spíše katalogy než strukturovaný text, a poměrně výrazné švy mezi tematickými bloky, jež nejsou zcela vzájemně sladěny (viz níže). Nejspíše tedy nepředstavuje úplně první a zcela originální zpracování tématu, nýbrž autor do své knihy s největší pravděpodobností integroval některé další soudobé či starší

[i] Srov. např. *Hist. anim.* I.8, 491b14–18 – *Physiogn.* 812b25–26; I.9, 492a7–8 – *Physiogn.* 811b18–22; I.9, 492a8–10 – *Physiogn.* 811b22–28; I.11, 492a34–b3 – *Physiogn.* 812a9–11; IX.1, 608a21–b18 – *Physiogn.* 809a30–39 a b36n.; IX.44, 629b5–8 – *Physiogn.* 809b35n.; *De part. anim.* III.5, 667a9–10 – *Physiogn.* 809b30–31; *Anal. prior* II.27, 70b7–38 – *Physiogn.* 805b13–806a18. Lloyd 1983, s. 22–24; Barton 1994, s. 101 a 208, pozn. 49; Vogt 1999, s. 127–128 a 133–145; Byl 2003, s. 232.

[ii] Srov. např. *Hist. anim.* I.8, 491b12–14 – *Physiogn.* 811b28–30 (podobné, ale s rozdíly a jinak pojaté); I.8, 491b23–26 (zcela bez paralely); I.9, 492a1–4 – *Physiogn.* 812a37–b12 (téměř bez paralely); I.9, 492a10–12 (bez paralely); I.11, 492a30–34 (bez paralely); I.15, 494a16–18 (bez paralely); IX.46, 630b18–22 (bez paralely). Misener 1923, s. 13–14; Boys-Stones 2007, s. 46; a zejména Vogt 1999, s. 134–138.

prameny, které se fysiognómoniky více či méně týkaly.[i] Nepřímo ve prospěch tohoto předpokladu svědčí také skutečnost, že pro peripatetickou školu na konci 4. století, k níž náš autor asi patřil (viz níže), bylo velmi příznačné hromadění a masivní vydávání starší slovesnosti, v níž vedle excerpt z básníků, rétorů a filosofů figurovaly i sbírky přísloví, gnómických výroků, zákonů, místních zvyků a věšteb.[ii] Je doloženo, že někteří peripatetici z této doby se zajímali také o popis a zčásti i souvislost zevnějšku a povahy, vedle dobře známých Theofrastových *Povahopisů* lze jmenovat Aristoxena, Dikaiarcha a Démétria z Faléru.[iii]

I když nedochovanost starší tradice bohužel znemožňuje blíže stanovit, z čeho mohl autor spisu čerpat, lze nastínit alespoň určité spektrum možností. Jeho zdroji mohly být primárně starší fysiognómonické spisy (např. jen nepřímo uchovaný traktát lékaře Loxa)[iv] nebo výpisky z nich, dále dobové požadavky normující vzhled a chování (ty jsou do spisu

---

[i] Vogt 1999, s. 119 a 144–145. Naopak Sassi 1993, s. 442, a Popovic 2007, s. 92, soudí, že se jedná o svého druhu první spis.

[ii] Přesné odkazy uvádí např. T. Vítek, *Sedm mudrců a jejich výroky*, Praha: Herrmann a synové, 2010, s. 131–132.

[iii] Aristoxenos, *frg.* 54a–b, Wehrli (podoba a povaha Sókrata); Dikaiarchos, *frg.* 54, Wehrli (podoba Héraklea, která zčásti odpovídá lvímu typu; srov. též Hérakleidés, *FHG* II.255, *frg.* 59, jenž své popisy vzhledu a povahy obyvatel různých částí Řecka snad převzal právě z Dikaiarcha); Démétrios z Faléru, *frg.* 166, Wehrli (podoba Démosthena). Misener 1924, s. 107–109.

[iv] Výpisky a zčásti snad i citace z Loxova spisu uchoval tzv. *Anonymus Latinus* (André 1981), sporná je nicméně doba, v níž jeho autor působil. Přikláním se k odborníkům, kteří ji situují na počátek 4. století, tj. před Aristotela (Rose 1864, I.80–82; Misener 1923, s. 3–22; André 1981, s. 25), jiní ji kladou spíše na počátek 3. stol. př. n. l., tj. až po Aristotelovi (Förster 1888a, s. 510–511; Amstrong 1958, s. 53).

přinejmenším zčásti zahrnuty),[i] záznamy týkající se věštění z obličeje a jiných částí těla, lékařské spisy a teorie[ii] a snad i zkušenosti rétorů s žáky, politiky a lidmi vystupujícími na soudech (tomu by mohl nasvědčovat velký zájem rétorů o fysiognómoniku v římské době).[iii]

Autorství a doba vzniku

Jak už bylo řečeno, východiska, terminologie a způsob psaní ukazují, že autor spisu téměř jistě pocházel z řad peripatetiků. Teoreticky vzato by mohl být přímým žákem Aristotela, který se po jeho smrti (r. 322) rozhodl, že „doplní“ nauku, k níž učitel projevil sympatie, ale nedopracoval ji v prezentovatelný systém; pravděpodobnějším se však jeví, že patřil až do okruhu stoupenců některého z Mistrových bezprostředních žáků a nástupců. Ke vzniku spisu tedy došlo někdy na sklonku 4. století př. n. l.[iv] Není nicméně jasné, zda byl už tehdy publikován v podobě, v jaké ho dnes známe.

Podle většinového názoru se spis skládá ze dvou původně samostatných pojednání, které pak jedna osoba zcelila do jedné knihy.[v] Pro

[i] Viz k tomu zejména Gleason 1990, s. 389–415.
[ii] Viz např. *Epid.* II.5.1 a III.65.1. K výčtu a zhodnocení těchto pasáží v hippokratovských spisech viz např. Vogt 1999, s. 110–114, nebo Boys-Stones 2007, s. 94–96.
[iii] Degkwitz 1996, s. 31.
[iv] Degkwitz 1996, s. 28; Swain 2007, s. 15; Boys-Stones 2007, s. 74.
[v] Förster 1888b, s. 285–290, a 1893, I.xixn; Misener 1923, s. 2; Armstrong 1958, s. 52–53; André 1981, s. 26–27; Raina 1993, s. 24–35; Sassi 1993, s. 438; Barton 1994, s. 101; Degkwitz 1996, s. 28–29; Vogt 1999, s. 188 n.; Boys-Stones 2007, s. 64–66.

původní samostatnost částí, které jsou dnes nazývány Traktát A a Traktát B, hovoří následující indicie. Před začátkem kapitoly 4 (v Bekkerově číslování) text rozděluje silný tematický zlom, po němž Bartolomeus z Messiny, středověký překladatel spisu do latiny (viz níže), vkládá výslovné označení, že zde začíná druhá část knihy.[i] Kromě toho první (kap. 1–3) a druhá část (kap. 4–6) navzájem příliš dobře nekorespondují: občas sice říkají totéž (spis má např. dva v lecčem se překrývající úvody), jindy však užívají odlišnou terminologii, nebo si dokonce protiřečí.[ii] V seznamech Aristotelových děl čítá spis buď jednu knihu (ve starším seznamu), nebo dvě (v mladším), což by mohlo nasvědčovat tomu, že druhá kniha ve skutečnosti představuje druhý, dodatečně přidaný spis.[iii] Je také možné, že spis byl původně delší,

---

[i] *Physiogn.* 4, I.41, Förster: incipit secunda particula de signis particulariter. Förster 1893, I.xviii–xix.

[ii] *Dva úvody*: srov. počátky *Physiogn.* A1 a B4; Rose 1863, s. 698; Degkwitz 1996, s. 28; Boys-Stones 2007, s. 56. *Různá terminologie*: Boys-Stones 2007, s. 64, pozn. 104, a zejména 69, pozn. 110 (seznam rozdílů). *Protiřečení*: např. autor je v *Physiolog.* A2, 807a4–31, vůči deduktivnímu odvozování závěrů z analogických případů spíše kritický, zatímco v *Physiogn.* B4, 809a19–21, bez výhrad doporučuje k získávání příznačných rysů „využívat také sylogismu, kdekoli je to jen možné“ (καὶ τῷ συλλογισμῷ, ᾧ δεῖ χρῆσθαι ὅπου ἄν τι τύχῃ). Podobně v *Physiogn.* A1, 805b10–806a4, je velmi kritický vůči tzv. zoologické metodě (11.3.3.1), zatímco v *Physiogn.* B4, 809a26–810a13, ji aplikuje bez jakýchkoli výhrad (v tom viděl zásadní indicii pro dvojí autorství např. Förster 1888b, s. 286).

[iii] Diogenés Laërtios V.25: φυσιογνωμονικὸν α. Anonymus, *Vita Aristotelis* (Menagiana), s. 14, Rose: φυσιογνωμονικὰ β. Problém je nicméně složitý, protože v arabském seznamu Aristotelových děl u ibn Usaibíji není žádný spis o fysiognómonice zmíněn, zatímco titul φυσιογνωμονικὸν α z Diogenova textu bývá pokládán za pozdní interpolaci (Moraux 1951, Louvain, s. 186–190 a 238). Srov. k tomu Förster 1893, I.xviii–xix; Vogt 1999, s. 197–199; Boys-Stones 2007, s. 74, pozn. 120.

poněvadž řadu antických odkazů, které se ho dovolávají, v něm nelze dohledat.[i]

Velkou otázkou je, kdy ke scelení obou traktátů došlo a koho za to učinit odpovědným. Jednou možností je, že tak učinil autor – ať už obou pojednání, nebo jen jednoho z nich – relativně nedlouho po době jejich vzniku, druhou, že tento krok provedl až neznámý redaktor ve 2. století n. l. na základě předpokládané autorské a tematické shody a paralely s Polemónovým spisem.[ii]

Jeden autor, nebo dva?

Nezpochybnitelné rozdíly a rozpory mezi první a druhou částí spisu nutně neimplikují, že každá z nich měla odlišného autora. K tomu lze

[i] Rose 1863, s. 698; Förster 1888b, s. 294–298, a 1893, I.xx–xxi; Misener 1923, s. 3; Boys-Stones 2007, s. 74, pozn. 119. Tento argument však předpokládá ničím nedoložené pozdní sestavení spisu, a proto ho lze snadno převrátit s tím, že scházející pasáže dokládají jen rostoucí počet zásahů opisovačů, zatímco původní spis byl kratší.

[ii] Autorem této teorie je Förster 1888b, s. 295–302, jenž vycházel zejména z toho, že první jisté zmínky o Pseudo-Aristotelově spise pocházejí až ze 2. stol. n. l. a že jméno sofisty Dionýsia z Mílétu, Polemónova současníka z 2. stol. n. l., bylo do textu vloženo na základě znalosti Polemónova útoku proti Favórínovi. Kriticky k tomu viz Vogt 1999, s. 193–194.

poznamenat následující: 1) obě části v naprosté většině pojednávají o zcela odlišných tématech, a proto lze jen obtížně vysvětlit, jak je možné, že se dva různí autoři zpracovávající týž materiál z téhož prostředí překrývají tak málo; 2) promyšlená a logická návaznost jednotlivých částí výkladu není silnou stránkou žádného z antických fysiognómonických spisů, v nichž se také občas některé pokyny a pasáže nepříliš logicky opakují;[i] 3) první část spisu obsahuje prvky, bez nichž je druhá sotva myslitelná (např. přehled základních metod a výčet sledovaných rysů); 4) všechny dochované fysiognómonické spisy mají podobnou skladbu a obsah jako dochovaný pseudo-aristotelovský *celek*, a to nejspíše už počínaje Loxem; 5) po stylistické a lexikální stránce se oba spisy téměř vůbec neliší.[ii]

Tím vším nemá být řečeno, že oba spisy ve skutečnosti napsal pro různé příležitosti či v různých fázích svého života jediný autor.[iii] To je podobně špatně doložitelné jako tvrzení, že autoři byli dva (jak zní většinové mínění). Stoupenci jediného autorství totiž nedokážou dobře vysvětlit rozdíly a kontradikce v obou částech textu ani důvody, proč by měl tentýž autor psát dvě pojednání, která se svými východisky, kritériemi a účelem víceméně shodují. Podobně vyznavači dvojího autorství nemají příliš úspěchu v ospravedlnění existence dvou jazykově i myšlenkově tak podobných spisků od zcela odlišných osob, to je asi nejvíce patrné na

[i] Barton 1994, s. 107.
[ii] Degkwitz 1996, s. 28; Vogt 1999, s. 188–192; Popovic 2007, s. 88; Boys-Stones 2007, s. 69.
[iii] Tuto hypotézu prosazuje Vogt 1999, s. 188–197 (již následuje Popovic 2007, s. 87), která rozdíly mezi traktáty A a B vysvětluje tím, že první z nich byl určen odborníkům, druhý praktikům.

pokusech o vytvoření zvláštních ideových profilů autora traktátu A a autora traktátu B.[i]

Nezbývá tedy, než se spokojit s konstatováním, že jednotnou podobu spisu vtiskl jediný člověk, a proto je s ním také třeba jako s jedním celkem počítat. Co se týče data této redakce, pravděpodobnost hovoří mírně pro to, že proběhla nepříliš dlouho po vzniku spisu, poněvadž ten nevykazuje žádnou znalost první vlny pseudo-aristotelovských epigrafů z 3. století a dobře zapadá mezi výše zmiňovaná peripatetická zpracování staršího lidového materiálu.[ii]

Srovnání s pozdějšími fysiognómonickými spisy

Pseudo-aristotelovský spis vykazuje ve srovnání s ostatní dochovanou fysiognómonickou literaturou nejvyšší stupeň reflexivních, metodologických a teoretických prvků (to platí zejména pro část A). Autor či redaktor spisu se sice nepokoušel předložit nějaké teoretické pojednání, nevypracoval však ani ryze praktický manuál, který nabízely podobné spisy pozdější. V tomto ohledu – stejně jako v mnoha dalších – Pseudo-Aristotelův spis stojí na půli cesty. Za typicky teoretický a peripatetický prvek je možné považovat kritiku předchůdců a současníků, byť je prováděna většinou jen letmo a neadresně. Příkladem může být například poukazování na slabiny jednotlivých základních fysiognómonických metod a

[i] Jak se o to snaží např. Boys-Stones 2007, s. 64–75.
[ii] Vogt 1999, s. 194–197; Popovic 2007, s. 87.

jejich stoupenců.[i] Také výklad spojený s velikostí a kvalitou lidské postavy, které Pseudo-Aristotelés učinil závislými na rychlosti oběhu krve, délce její dráhy od smyslů a rozumu k periferiím a průchodnosti krevních řečišť, vykazuje zřetelné teoretické pozadí a dosti se podobá úvahám Loxa a některých hippokratovských lékařů.[ii] Naopak velmi blízko lidovému fysiognómonickému manuálu stojí nikterak nezdůvodněný a víceméně nahodilý výčet význačných povahových vlastností a rysů, které prý vykazují lidé, v nichž dominují.[iii]

Pozdější fysiognómonické spisy, tj. Polemón (2. stol. n. l.), Adamantios (4. stol. n. l.) a výše zmiňovaný *Anonymus Latinus* (4. stol. n. l.), na náš spis bezprostředně navazovaly, jejich autoři se ho občas i přímo nebo nepřímo dovolávali.[iv] Na podrobnější vzájemné srovnání a rozbor zde není prostor, ale obecně lze říci, že pozdější fysiognómové převzali takřka bezezbytku Pseudo-Aristotelem vytyčený výkladový rámec a metodiku, přičemž jednotlivé aspekty spíše jen různě amplifikovali, variovali a uplatnili na různé oblasti života (politiku, etiku, rétoriku, umění apod.), než že by rozvíjeli nějaké zcela nové. Na teoretický rozvoj či myšlenkové zaštítění fysiognómoniky pak tito autoři rezignovali naprosto, ačkoli jimi užívaný

[i] *Physiogn.* A1, 805b1–22.
[ii] Srov. *Physiogn.* B6, 813b6–35; *Anon. Lat.* 2 a 12, II.4,4–9 a II.20,11–22,2, Förster; Pseudo-Hippokratés, *De diaeta* I.35. Vogt 1999, s. 459–460.
[iii] *Physiogn.* A3, 807a32–808b10.
[iv] *Anon. Lat.* 1; Adamantios, *Physiogn.* I.1. Polemónovu závislost na Pseudo-Aristotelovi, jehož jmenovitě nezmiňuje, dokládá např. totožná souslednost charakterových typů, srov. *Physiogn.* 53–61 (Leiden) a *Physiogn.* 807a31–808a17. K vědeckosti fysiognómoniky srov. např. Sassi 1993, s. 444–445, nebo Vogt 1999, s. 43–44.

systém, který sami považovali za vědecký,[i] se o řadu teoretických propozic v nemalé míře opíral.

Další osudy spisu

S koncem antiky velký vliv Pseudo-Aristotelova spisu nepominul. Pro latinský středověk byl sice zprvu z jazykových důvodů významnější *Anonymus Latinus* a pro ranou Byzanc Adamantios a různé výtahy z jeho spisu, ale vítězný návrat na výsluní si náš spis zjednal prostřednictvím arabského světa. Arabové si totiž poměrně záhy přeložili nejdůležitější antické fysiognómické spisy, přičemž klíčový pro ně byl právě spis Pseudo-Aristotelův, jejž uvedl do islámského prostředí známý překladatel z řečtiny Isháq ibn Hunajn (asi 808–873).[ii] Velký vliv mezi muslimy a následně i křesťany měla kniha „*Tajemství tajemství*“ (*Kitáb sirr al-asrár*) z roku 941 (do latiny ji pod titulem *Secretum secretorum* přeložil poprvé r. 1267 Roger Bacon), konkrétně její poslední kapitola o fysiognómonice, pro kterou Pseudo-Aristotelův spis představoval hlavní pramen.[iii]

Z arabského překladu Pseudo-Aristotela čerpal Michael Scotus (asi 1175–1239) ve své *Liber phisionomiae*, kterou sestavil z děl různých

[i] Srov. Adamantios, *Physiogn.* I.2 a 3: τέχνη; Sextos Empeirikos, *Pyrrh. hyp.* I.85: ἡ φυσιογνωμονικὴ σοφία; Anonymus, *De physiognomonia* 1 (vydal R. A. Pack, *Auctoris incerti de physiognomonia libellus*, in: *Archives d'histoire doctrinale et littéraire du Moyen Âge* 41, 1974, s. 113–138), s. 114 a 126: *scientia*.
[ii] Swain 2007, s. 4; Ghersetti 2007, s. 288. Podrobněji viz Grignaschi 1974.
[iii] Förster 1884, s. 20, a 1893, I.xlxxviii–clxxxi; Ghersetti 2007, s. 282. Srov. Bacon 1920; Williams 1994; Ryan – Schmitt 1982.

arabských fysiognómů na žádost krále Friedricha II.[i] a z níž následně vycházeli mnozí jiní středověcí autoři (např. Albertus Magnus[ii]). Přímý překlad spisu z řečtiny do latiny pořídil na příkaz sicilského krále Manfreda (vládl v letech 1258–1266) Bartolomeus z Messiny.[iii] Baconova parafráze a Bartolomeův překlad pak představovaly základní východiska veškeré středověké latinské fysiognómoniky až do renesance, kdy byl náš spisek u Alda Manutia znovu vydán v rámci Aristotelova díla[iv] a kdy se také objevily jeho nové latinské překlady.[v]

[i] Förster 1884, s. 20, a 1893, I.xxiii–xxv a clxxix; Ghersetti 2007, s. 305. Scotovo populární dílko později vyšlo i tiskem, viz Scotus 1477. Podrobněji viz Jacquart 1994a; Jacquart 1994b.
[ii] Srov. např. Barbado 1931.
[iii] Förster 1893, I.xxii–xxxi; Vogt 1999, s. 218–219; Swain 2007, s. 4. Velkou oblíbenost tohoto překladu, jehož nedochovaná předloha je starší než nejstarší dochované rukopisy, dokládá velké množství doložených opisů (Förster 1893, I.l–li).
[iv] Aristotelés 1495–1498, Tomus III (1497), *fol.* 394v–404r.
[v] Bagolinus Veronensis 1553, Tomus VII, *fol.* 72v–76r; Iodocus Willichius 1538; Andreas a Lacuna, 1541. Viz k tomu s dalšími detaily Förster 1893, Ilxiii–lxv.

Použitá literatura:

André, J., 1981, *Anonyme latin, Traité de physiognomonie. Texte établi, traduit et commenté par J. A.*, Paris.

Andreas a Lacuna, 1541, *Aristotelis liber de physiogonomonicis, Andreas a Lacuna Secobiense intreprete*, Parisiis.

Aristotelés, 1495–1498, *Aristotelis opera* I–V, Venetiis: Aldus Manutius.

Armstrong, M. A., „The Methods of the Greek Physiognomists“, *Greece & Rome* 5/1, 1958, s. 52–56.

Bacon, R., 1920, „Secretum secretorum cum glossis et notulis“, in: Steele, R., et al. (eds.), *Rogeri Baconi opera hactenus inedita*, Oxford.

Bagolinus Veronensis, 1553, *Aristotelis Stagiritae omnia quae extant opera*, Venetiis.

Barbado, M., 1931, „La physionomie, le tempérament et le caractère, d'après Albert le Grand et la science moderne“, *Revue thomiste* 46, s. 314–351.

Barton, T. S., 1994, *Power and Knowledge: Astrology, Physiognomics, and Medicine under the Roman Empire*, Ann Arbor.

Bekker, I., 1831, *Physiognomonica. Aristotelis opera* II, Berlin, 805a1–814b8.

Boys-Stones, G., 2007, „Physiognomy and Ancient Psychological Theory“, in: Swain S. (ed.), *Seeing the Face, Seeing the Soul: Physiognomy from Classical Antiquity to Medieval Islam*, Oxford, s. 19–124.

Byl, S., 2003, „La physiognomonie dans l‘Antiquité grecque“, *Euphrosyne* 31, s. 227–236.

Dagron, G., 1987, „Image de bête ou image de dieu. La physiognomonie animale dans la tradition grecque et ses avatars byzantins“, in: *Poikilia. Études offertes à Jean-Pierre Vernant*, Paris, s. 69–80.

Degkwitz, A., 1988, *Die pseudo-aristotelischen „Physiognomonica“. Traktat A. Übersetzung und Kommentar*, diss. Freiburg im Breisgau, Heidelberg 1988.

Degkwitz, A., 1996, „Die pseudo-aristotelischen ‚Physiognomonica‘“, in: Campe, R. –Schneider, M. (eds.), *Geschichten der Physiognomik: Text, Bild, Wissen* (Rombach Wissenschaft, Reihe Litterae 36), Rombach Verlag, s. 23–44.

Förster, R., 1877, „Ueber eine fälschlich dem Aristoteles oder dem Joannes Mauropus zugeschriebene Physiognomik“, *Philologus* 36, s. 172–176.

Förster, R., 1884, *Die Physiognomik der Griechen*, Rede zur Feier des Geburtstages Sr. Maj. Des Deutschen Kaisers Königs von Preussen Wilhelm I., Kiel.

Foerster R., 1888a, „De Loxi Physiognomonia“, *Rheinisches Museum* 43, s. 505–511.

Förster, R., 1888b, „De Aristotelis quae feruntur Physiognomonicorum indole ac conditione“, in: *Philologische Abhandlungen Martin Hertz zum siebzigsten Geburtstag von ehemaligen Schülern dargebracht*, Berlin, s. 284–302.

Förster, R., 1893, *Scriptores Physiognomici Graeci et Latini* I–II, Lipsiae, I.1–91.

Franz, J. G. F., 1780, *Scriptores physiognomiae veteres ex recensione Camilli Perusci et Frid. Sylburgii graece et latine recensuit ... Iohannes Georgius Fridericus Franzius*, Altenburgi.

Fülleborn, G. G., 1797, „Abriss einer Geschichte und Literatur der Physiognomik“, in: Fülleborn, G. G., *Beiträge zur Geschichte der Philosophie* II, Stück 8, Züllichau – Freystadt.

Gleason, M. W., 1990, „The Semiotics of Gender: Physiognomy and Self-Fashioning in the Second Century C. E.“, in: Halperin, D. M. – Winkler, J. J. – Zeitlin, F. I. (eds.), *Before Sexuality: The Construction of Erotic Experience in the Ancient Greek World*, Princeton, s. 389–415.

Ghersetti, A., 2007, „The Semiotic Paradigm: Physiognomy and Medicine in Islamic Culture“, in: Swain, S. (ed.), *Seeing the Face, Seeing the Soul: Physiognomy from Classical Antiquity to Medieval Islam*, Oxford, s. 281–308.

Grignaschi, M., 1974, „La ‚Physiognomonie‘ traduite par Hunayn Ibn Ishâq“, *Arabica (Revue d'études arabes*) 21, s. 285–291.

Harlfinger, D. – Reinsch, D., 1970, „Die Aristotelica des Parisinus Gr. 1741: Zur Überlieferung von Poetik, Rhetorik, Physiognomik, De signis, De ventorum situ“, *Philologus* 114, s. 28–50.

Hett, W. W., 1936, *Aristotle's Physiognomics*, London.

Iodocus Willichius, 1538, *Physigonomonica Aristotelis latina facta*, Vitenbergae.

Jacquart, D., 1994a, „La physiognomonie à l´époque de Frédéric II. Le traité de Michel Scot“, *Micrologus* 2, s. 19–38.

Jacquart, D., 1994b, „La fisiognomica: il trattato di Michele Scoto“, in: Toubert, P. – Paravicini Bagliani, A. (eds.), *Federico II e le scienze*, Palermo, s. 338–353.

Lloyd, G. E. R., 1983, *Science, Folklore and Ideology. Studies in the Life Sciences in Ancient Greece*, Cambridge.

Loveday, T. –Forster, E. S., 1913, „Opuscula. De coloribus, De audibilibus and Physiognomonica“, in: Smith, J. A. – Ross, W. D. (eds.), *The Works of Aristotle* I–VI, Oxford (další vyd.: 1952; 1961) = Barnes, J. (ed.), *The Complete Works of Aristotle. The revised Oxford Translation* I–II, Princeton University Press 1984 (1991), I.1237–1250.

Michael Scotus, 1477, *Liber phisionomie magistri Michaelis Scoti cum multis secretis mulierum*, Venetiis.

Misener, G., 1923, „Loxus, Physician and Physiognomist“, *Classical Philology* 18/1, s. 1–22.

Moraux, P., 1951, *Les listes anciennes des ouvrages d'Aristote*, Louvain.

Popovic, M., 2007, *Reading the Human Body: Physiognomic and Astrology in the Dead Sea Scrolls*, Boston.

Raina, G., 1993, *Pseudo-Aristotele, Fisognomica; Anonimo Latino, Il trattato di fisiognomica: Introduzione, traduzione e note*, Milano.

Rose, V., 1854, *De Aristotelis librorum ordine et auctoritate commentatio*, Berolini.

Rose, V., 1863, *Aristoteles Pseudepigraphus*, Lipsiae.

Rose, V., 1864, *Anecdota Graeca et Graecolatina: Mitteilungen aus Handschriften zur Geschichte der griechischen Wissenschaft* I–II, Berlin.

Ryan, W. F. –Schmitt, C. B. (eds.), 1982, *Pseudo-Aristotle, The ‚Secret of Secrets', Sources and Influences*, London.

Sassi, M. M., 1993, „Fisiognomica", in: Cambiano, G. – Canfora, L. – Lanze, D. (eds.), *Lo spazio letterario della Grecia antica*, Volume I: *La produzione e la circolazione del testo*; Tomo II: *L'Ellenismo*, Roma, s. 431–448.

Swain, S., 2007, „Introduction", in: Swain, S. (ed.), *Seeing the Face, Seeing the Soul: Physiognomy from Classical Antiquity to Medieval Islam*, Oxford, s. 1–16.

Vítek, T., 2010, *Sedm mudrců a jejich výroky*, Praha.

Vogt, S., 1999, *Aristoteles, Physiognomonica: übersetzt und kommentiert*, Berlin.

Williams, S. J., 1994, „Roger Bacon and His Edition of the Pseudo-Aristotelian ‚Secretum secretorum'", *Speculum* 69, s. 57–73.

Abstract

The article is devoted file Physiognomica, which has long been incorrectly associated with the name of Aristotle. The main reason for this step was Aristotle's attitude fysiognómonice to, on the one hand admitted and used some of their practices (especially in its zoological writings), refused to hand some of its basic propositions (especially direct and innate nature of correspondence between features and exterior). Author or editor file was probably peripatetik acting on the end of the 4th century BC. Contradictory relationship between the first and second parts of the file indicates originally two separate treatise two authors, on the contrary, a large degree of conformity in optics, methodology and terminology refers rather to a single authorship. So far, this dispute can not be legitimately decide. In the rest of the article, the author charts the source and inspiration of which could instead be based, and outlines its impact and the subsequent fate. To the article is attached as an annex to the new Czech translation of the first part of the file (ie. So. A treatise).

Příloha:

Pseudo-Aristotelés, *Physiognomicus*, traktát A

Překládal jsem na základě Bekkerova vydání s přihlížením k dalším edicím (především Försterově a Hettově) a příslušné odborné literatuře.[i] Odchylky od Bekkerova textu, který doplňuji číslováním paragrafů podle standardně užívaného vydání Försterova,[ii] zmiňuji v poznámkách pod čarou, ale činím tak velmi výběrově a pouze tam, kde přijetí jiného čtení zásadněji ovlivňuje nebo mění smysl textu. Stejně jsem postupoval i v případě návrhů jiných editorů, z nichž zde dostaly slovo jen ty nejvýznamnější. Na minimum jsem omezil odkazy na podobné texty a paralely, stranou muselo zůstat i vyložení základní terminologie, metodiky a cílů autora. Pokud dojde v budoucnosti k otištění druhé části spisu (tj. traktátu B), bude analýza všech autorových zásad a kritérií zařazena do průvodní studie. Text je kvůli lepší srovnatelnosti s originálem převáděn tak, aby v něm pokud možno zůstala viditelná původní gramatická struktura, i

[i] Kompletní seznam všech edic spisu od 15. stol. až do současnosti uvádí Vogt 1999, s. 228–229. Táž autorka nabízí i podrobný seznam překladů spisů i s hodnocením jejich kvality (s. 245–247).

[ii] Aby bylo zcela jasno: řádkování po straně textu a jeho částí (zde římskými číslicemi) pochází od Bekkera, čísla paragrafů v závorkách od Förstera. Důvodem zařazení obou systémů paginace je skutečnost, že odborníci na Aristotela odkazují podle Bekkera, zatímco odborníci na fysiognómonika podle Förstera.

když to někdy může být na újmu plynulosti a srozumitelnosti překladu. České ekvivalenty užívaných termínů byly zvoleny hlavně na základě kontextu, aniž se je překladatel snažil uvádět do souladu se zavedenou aristotelovskou terminologií v češtině. Na závěr je třeba zdůraznit, že nabízený překlad je pracovní a s největší pravděpodobností bude ještě korigován.

(1) I. Povahy následují tělesné dispozice a neexistují nezávisle samy o sobě a netečné k pohybům těla. To se stává zcela zřejmé v opilosti a v nemoci, protože povahy se tehdy zjevně proměňují na základě tělesných počitků. A naopak tělo zjevně zakouší počitky duše, které se týkají lásky, strachu, utrpení či rozkoše.

Avšak že tělo a duše se takto k sobě navzájem mají od narození, lze ještě lépe spatřit v přirozenosti vznikajících věcí, takže představují vzájemné příčiny většiny počitků. Nikdy se totiž nerodí takový tvor, který má vzhled jednoho živočicha, ale povahu druhého, nýbrž tělo a duše vždy patří témuž živočichovi, takže je příslušná povaha nutně následována příslušným tělem. Nadto znalci zvířat jsou s to vypozorovat (povahu) také z tělesné formy jednoho každého z nich, jako koňáci u koní a psáři u psů. Pokud jsou tyto

(vývody) pravdivé – a ony vždy pravdivé jsou[i] –, pak lze fysiognómoniku provádět.[ii]

(2) Fysiognómové minulosti až dosud vyzkoušeli tři způsoby fysiognómoniky, jeden po druhém. Jedni vydávají fysiognómonické soudy na základě druhů zvířat, předpokládajíce pro každý druh zvláštní zvířecí formu a zvláštní povahu, která s takovým tělem koresponduje. Následně usoudili, že pokud se někdo podobá takovému druhu (zvířete) co do těla, podobá se mu i jeho duše. Jiní, kteří provozovali (druhý) způsob (fysiognómoniky), nezkoumali všechny druhy živočichů, nýbrž jen člověka. Vybrali národy, které rozlišili co do vzhledu i vnitřních vlastností (například Egypťany, Thráky a Skythy), a stejně učinili i výběr jejich příznačných rysů. Konečně zastánci (třetího způsobu) vycházeli z vnějších výrazů vnitřních vlastností, neboť každá vnitřní vlastnost je provázena vnějším stavem těla, jako je tomu u člověka rozhněvaného, vystrašeného, eroticky vzrušeného nebo zasaženého všemi ostatními vášněmi.[iii] Všechny tyto způsoby fysiognómoniky jsou použitelné a stejně tak i jiné, ježto výběr příznačných rysů lze pořídit různými způsoby.

---

[i] „A ony vždy pravdivé jsou“ (ἀεὶ δὲ ταῦτα ἀληθῆ ἐστίν). S většinou editorů držím rukopisné znění, ačkoli Hayduck a Förster tato slova vynechávají jako dittografii.

[ii] Srov. Aristotelés, *Anal. prior.* II.27, 70b7n.

[iii] Srov. Aristotelés, *Eth. Nic.* II.4, 1105b23–25: „Vrozenými schopnostmi míním to, na základě čeho vypovídáme, že jsme přístupni citům, například zda jsme schopni se hněvat, pociťovat bolest nebo soucit“ (δυνάμεις δὲ καθ' ἃς παθητικοὶ τούτων λεγόμεθα, οἷον καθ' ἃς δυνατοὶ ὀργισθῆναι ἢ λυπηθῆναι ἢ ἐλεῆσαι).

(3) Nicméně ti, kteří vykonávají fysiognómoniku pouze na základě vnějších výrazů, chybují. Za prvé proto, že někteří lidé, ačkoli nejsou totožní, mají stejné vnější výrazy obličeje: například mužný člověk a nestoudník mají stejné výrazy, ačkoli povahou se hodně odlišují. Za druhé proto, že lidé mohou dočasně zaujímat vnější výrauy, které nejsou jejich vlastní, nýbrž cizí: občas se totiž stává, že zasmušilí lidé prožijí radostný den a přijmou (vnější) výraz člověka dobré mysli, a naopak člověk dobré mysli může být postižen utrpením tak, že se vnější výraz jeho obličeje promění. Kromě toho (za třetí) lze z vnějších výrazů vyvodit jen velmi málo.

(4) Ti, kteří provádějí fysiognómoniku na základě (podobnosti se vzhledem) zvířat, provádějí nesprávně výběr příznačných rysů. Určitě totiž nelze projít vzhled všech zvířat a tvrdit, že pokud je některému z nich (lidské) tělo podobné, podobá se mu také jeho duše. Předně totiž nikdo nemůže, jednoduše řečeno, nalézt člověka dokonale podobného zvířeti, nýbrž jen jakousi podobnost. Nadto jen několik málo živočichů má svoje vlastní příznačné rysy, zatímco většina je jich společných. Pokud se tedy někdo podobá (zvířeti) ne na základě vlastního příznačného rysu, nýbrž společného, čím je podobnější lvu než jelenovi? Je totiž pravděpodobné, že vlastní příznačné rysy označují něco vlastního, zatímco společné něco společného. Ze společných příznačných rysů tedy fysiognóm nemůže získat žádný jasný příznačný rys, ale kdyby vybíral (jen) vlastní příznačné rysy každého zvířete, nemohl by vyložit, čí tyto příznačné rysy jsou. Vlastní příznačné rysy pravděpodobně existují, jenže nelze přijmout, že každé ze zvířat zkoumaných fysiognómonikou je ve své povaze vybaveno vlastním příznačným rysem. Odvaha totiž nepatří pouze lvu, nýbrž mnoha dalším živočichům, podobně bázlivost nepřísluší pouze zajíci, nýbrž i nesčetnému počtu jiných tvorů.

Pokud tedy vybírajícímu nejsou k dispozici žádné jasně (rozpoznatelné) příznačné rysy společné ani vlastní, nemůže zkoumat každé zvíře jednotlivě, nýbrž musí učinit jejich výběr ze všech živočichů,[i] kteří zakoušejí tentýž počitek. Kdo by chtěl například zkoumat příznačné rysy tvora odvážného, měl by si vzít jednoho každého z živočichů a vyzkoušet, jaké počitky jsou jim všem společné, zatímco u jiných se vůbec nevyskytují. Protože kdyby někdo vybíral tak, že příznačné rysy odvahy u dříve zvolených živočichů jsou takové, že v jejich povaze není přítomen pouze počitek odvahy, nýbrž i nějaké jiné, mohl by se octnout na pochybách, zda tyto příznačné rysy přísluší odvaze, nebo nějaké jiné vlastnosti. Spíše je třeba vybírat z co největšího počtu zvířat, a sice z těch, která ve své povaze nemají žádný jiný počitek než ten, jehož příznačné rysy jsou zkoumány.

(5) Jsou-li příznačné rysy setrvalé, pak i něco setrvalého označují; pokud se však objevují a vytrácejí, jakým způsobem by mohl být příznačný rys pravdivý, pokud nesetrvává[ii] také povaha? Pokud by někdo předpokládal, že setrvalý příznačný rys je něco, co se objevuje a vytrácí, mohl by ho přijímat jako rys pravdivý, ale přesto by nebyl spolehlivý, protože by (zkoumaný počitek) neprovázel vždycky. Počitky, jež se vyskytují v duši a v ničem neproměňují příznačné rysy, které fysiognóm na těle sleduje, nepředstavují pro jeho vědu žádné příznaky. Nelze například

[i] „Ze všech živočichů“ (ἐξ ἁπάντων). Sporné místo čtu kvůli udržení logiky autorovy úvahy na základě latinského překladu Bartolomea z Messiny (*ex omnibus*) – stejně jako Hayduck, Förster, Vogt a další –, zatímco jiní odborníci se přidržují rukopisného znění ἀνθρώπων (Bekker, Hett, Raina aj.). Viz k tomu podrobněji Vogt 1999, s. 303–304.

[ii] „Nesetrvává“ (μὴ μένοντος). Čtu s většinou editorů podle rukopisů, ačkoli Hayduck, Förster a další záporku před participiem vypouštějí.

rozpoznat lékaře nebo kitharistu podle jejich názorů a znalostí, protože ten, kdo se naučí nějakou vědu, nezmění (v důsledku toho) svoje příznačné rysy, které fysiognóm sleduje.

(6) II. Nyní je tedy třeba vymezit, v čem přesně spočívá náplň fysiognómoniky (protože nepostihuje všechno) a z jakých (zdrojů) jsou odvozována různá znamení, a následně krok po kroku objasnit jednotlivosti ve zřetelnější míře. Fysiognómonika se zabývá, jak říká už její jméno, přirozenými stavy v povaze a stavy získanými, které svým výskytem způsobují změnu příznačných rysů, které fysiognómové sledují. O jaké počitky se jedná, bude vysvětleno později.

(7) Nyní však vyložím jakých typů jsou příznačné rysy, a to všechny. Fysiognómové je vyvozují z pohybů, postojů a zabarvení těla, charakteristických výrazů tváře, ochlupení, hladkosti (pokožky), hlasu, stavu svalstva, částí těla a konečně těla jako celku. Toto jsou tedy obecně (oblasti zájmu), o jejichž všech typech fysiognómové pojednávají a v nichž se nacházejí příznačné rysy.

(8) I kdyby byl tento přehled nejasný nebo špatně vykazatelný, mělo by stačit to, co bylo dosud řečeno. V dané situaci však bude možná lepší vyložit podrobněji každý z rysů, které se díky fysiognómonice ukazují, a pojednat příznačné rysy, jaké jsou a k čemu odkazují, pokud už nebyly objasněny v dosavadních výkladech.

(9) Jasně zbarvené pokožky vyznačují (lidi) teplé a teplokrevné, zatímco ti s narůžovělou kůží mají dobrou přirozenost, když se tato barva vyskytne na hladké kůži. Měkké chlupy vyznačují bázlivce, zatímco tvrdé člověka odvážného. Tento příznačný rys se nachází u všech (druhů) zvířat.

Nejbázlivější jsou srnec, zajíc a ovce, kteří mají nejměkčí srst. Nejodvážnější jsou naopak lev a divočák, jejichž srst je nejtvrdší. Tutéž věc lze pozorovat také u ptáků, protože obecně platí, že ti, kteří mají tvrdé peří, jsou odvážní, zatímco ti s opeřením měkkým jsou bázliví; konkrétně lze tentýž princip pozorovat u křepelek a kohoutů. Podobně k téže věci dochází i lidských ras, neboť ti, kteří obývají místa na severu, jsou odvážnější a mají tvrdší ochlupení, zatímco ti z jihu jsou bázliví a jejich ochlupení je měkké. Husté ochlupení v oblasti břicha vyznačuje žvanivost, což je přičítáno rodu ptáků, protože hustá ochlupenost oblasti břicha je ptáku vlastní vzhledem k tělu, zatímco žvanivost vzhledem k povaze.[i]

Tkáň, která je tvrdá a přirozeně zdravá, vyznačuje člověka nevnímavého a necitlivého, zatímco tkáň hladká a dobře rostlá člověka nestálého, pokud se nevyskytuje u někoho, kdo má silné tělo s mocnými údy. Liknavé pohyby vyznačují měkkou povahu, rychlé povahu ohnivou. V případě hlasu[ii] ten hluboký a napjatý vyznačuje muže odvážného, zatímco ten ostrý a povolený bázlivce. Gesta a výrazy objevující se na obličeji jsou chápány na základě podobnosti s afektem. Když totiž člověk zakouší určitý afekt, stává se, jako by měl i příslušný výraz: například když se hněvá, jsou příznačným rysem téhož typu (gesta a výrazy) hněvivé.[iii]

---

[i] Srov. s mnoha podobnostmi Aristotelés, *Hist. anim.* III.10–12, 517b1–519a29, a *De gen. anim.* V.3–6, 781b30–786b6.

[ii] „V případě hlasu“ (ἐπὶ δὲ τῆς φωνῆς). Následuji s většinou editorů rukopisné čtení, ačkoli Förster za těmito slovy předpokládá lakunu.

[iii] Syntakticky nejasné souvětí překládám spolu s některými překladateli (např. Hett) na základě Bartolomeova latinského překladu raději doslovně, ale gramaticky obtížně vyložitelná pozice slovesa γίνεται by mohla nasvědčovat tomu, že se vztahuje k poslední větě, která verbum postrádá

(10) Samec je větší a silnější než samice a jeho údy jsou silnější, objemnější,[i] zdravější a lepší ve všech přednostech. Příznačné rysy, které jsou vzaty z výrazů obličeje, z pohybů a gest, jsou silnější než ty, jež jsou odvozeny z částí těla. Obecně vzato je pošetilé spoléhat pouze na jeden příznačný rys. Pokud však na jednu věc poukazuje vícero shod, lze se domnívat s větší pravděpodobností, že tyto příznačné rysy jsou pravdivé.

(11) Existuje také jiná metoda, na jejímž základě lze provádět fysiognómoniku a o niž se ještě nikdo dříve nepokusil. Kdyby byl například hněvivý, zasmušilý a zatrpklý charakter nutně i závistivý, pak by fysiognóm na základě (přítomnosti) těchto výše uvedených (rysů) mohl vyvodit, že je někdo také závistivý, i kdyby u něj příznačné rysy závistivého charakteru neobjevil. Taková metoda by tedy byla nanejvýš vlastní tomu, kdo je vzdělán ve filosofii, protože za vlastní způsob filosofie považujeme schopnost vyvodit z určitých věcí nutné závěry. (12) Avšak tato metoda někdy protiřečí tomu, co fysiognómonika zjišťuje na základě počitků a pozorování zvířat.

(toto řešení prosazuje Vogt 1999, s. 326–327). V takovém případě by překlad mohl znít přibližně takto: „Když totiž člověk zakouší určitý afekt, získává v případě, kdy se hněvá, jako příznačný rys hněvivý (výraz) téhož typu“ (nebo: „hněvivost jako příznačný rys téhož typu“). Smysl zůstává víceméně stejný, to platí i pro navržené emendace (Hayduck, Förster aj.).

[i] „Objemnější“ (λιπαρώτερα). Přesný smysl adj. *liparos* je zde obtížně určitelný, protože standardní významy (tučný, mastný, lesklý, srov. *Physiogn.* A3, 808b6) se do textu nehodí. S jistým váháním překládám podle smyslu na základě prokázané souvislosti slova s dobrým stavem těla či života (*LSJ* s. v. λιπαρός III: rich, comfortable, easy; srov. podobně Vogt: „geschmeidiger“).

Co se týče hlasu, mohl by si ten, kdo pozoruje afekt, myslet, že ostrý hlas přísluší hněvivému člověku ze dvou důvodů.[i] Protože ten, kdo je rozzloben a rozhněván, obvykle napíná hlas a mluví ostře, zatímco člověk v bezstarostném rozpoložení uvolňuje napětí a hovoří hluboce. Mezi zvířaty se ta odvážná ozývají hlubokým hlasem jako lev, býk, štěkavý pes[ii] a odvážní kohouti, zatímco ta zbabělá hlasem ostrým jako jelen a zajíc. Avšak snad je i v těchto případech lepší neurčovat odvážné nebo zbabělé zvíře podle jejich hlubokého nebo ostrého hlasu, nýbrž je třeba soudit, že silný hlas přísluší odvážnému, zatímco povolený a slabý zbabělému.

Nejlepší je nicméně vzdát se úsudku, když příznačné rysy nejsou v souladu, nýbrž si protiřečí, pokud nepatří k těm rysům umožňujícím rozlišení, z nichž některé jsou důvěryhodnější než jiné. Vůbec nejlepší je odkazovat na druhy, a ne na celé rody, protože druhy se hledanému více podobají. Fysiognómonicky totiž nezkoumáme celý lidský rod, nýbrž určité rysy určitých lidí v rámci druhu.

(13) III. Příznačné rysy odvážného člověka: tvrdé ochlupení, přímý postoj těla, silné a mocné kosti, šlachy a údy, široké a zatažené břicho, lopatky široké a ustavené tak, aby nebyly ani příliš stažené, ani úplně

---

[i] „Přísluší ... ze dvou důvodů“ (δυεῖν ἕνεκεν τιθέναι). Čtu podle rkp. b (stejně jako Becker nebo Hett), ačkoli Bartolomeus (*oportere ponere*) a většina editorů preferují majoritní znění δεῖν ἕνεκεν τιθέναι (Förster, Vogt aj.).

[ii] „Býk, štěkavý pes.“ Aristotelés zdůvodňoval odvahu býka jeho teplou a hustou krví (*Hist. anim.* III.2, 521a3–4) a souhlasil s tezí, že samice mají vždy vyšší hlas než samci, jenže právě v případě dobytka předpokládal výjimku s tím, že hlas býka je méně hluboký než hlas krávy (*Hist. anim.* IV.11, 538b12–15; *De gen. anim.* V.6, 538b12–22). Pes je pro svůj hlas zařazen mezi odvážná zvířata též v *Physiogn.* B6, 813b1–3.

povolené, krk silný, ale ne příliš masitý, hrudník dobře osvalený a široký, zatažené boky, lýtka protažená dolů, zářivé oči, které nejsou ani příliš otevřené, ani příliš přivřené, pokožka na těle spíše hrubší a sušší, ostré, přímé (ale ne velké) a suché čelo, které není ani hladké, ani zcela vrásčité.

14) Příznačné rysy bázlivce: měkké ochlupení, tělo sedavého typu a malátné, lýtka protažená nahoru, bledá pleť ve tváři, oči slabé a mrkavé, údy slabé, nohy malé, ruce jemné a velké, bedra malá a slabá, napjatý postoj; v pohybech[i] není energický, nýbrž netečný a vyjevený; výraz obličeje se snadno proměňuje a bývá sklíčený.

(15) Příznačné znaky nadaného člověka: vláčné a jemnější svalstvo, v nepříliš dobré kondici, ale ani příliš tučné; v oblasti okolo lopatek a šíje je sušší, stejně tak i v oblasti obličeje, ale v oblasti lopatek bývá pevné, zatímco v dolní části (zad) povolené. Boky jsou rozteklé, záda postrádají svaly. Tělo má čistou narůžovělou pokožku, která je tenká a porostlá nepříliš pevnými ani nadměrně tmavými chloupky. Oči jsou jasné a vlhké.

(16) Příznačné znaky nevnímavého člověka tvoří masité oblasti okolo krku a nohou, které jsou spojité a vzájemně provázané. Boky jsou oblé, lopatky stažené dolů, čelo velké, kulaté a masité, oči bledé a prázdné, lýtka u kotníků oblá, tlustá a masitá, čelisti velké a masité, bedra masitá,

---

[i] „Napjatý postoj; v pohybech“ (τὸ σχῆμα σύντονον, ἐν ταῖς κινήσεσιν). Víceznačný a nejasný text čtu podle Försterovy úpravy (podobně jako Vogt), ačkoli lze jako *lectio difficilior* hájit rukopisné znění τὸ σχῆμα σύντονον ἐν ταῖς κινήσεσιν a číst „co do pohybů je postoj napjatý“ (Bartolomeus: „figura contensa in motibus“; Hett: „the figure is constrained in movement“). Bekkerovo čtení ἐκ ταῖς κινήσεσιν, které přebírá Hett, je zjevně pouhou tiskovou chybou (Vogt 1999, s. 350–351).

nohy dlouhé, krk tlustý, obličej masitý a poněkud podlouhlý. Pohyby provádí a postoj a výraz obličeje zaujímá analogickým způsobem.

(17) Příznačné rysy nestoudníka tvoří široce otevřené a zářící oko, odkrvená a tučná víčka, mírně ohnuté tělo, lopatky zdvižené nahoru, postoj nikoli přímý, nýbrž trochu nakloněný dopředu. Pohyby má rychlé, pokožka je narudlá a nedokrvená, tvář kulatá a hrudník vypjat do výše.

(18) Příznačné rysy uměřeného člověka. V pohybech je pomalý, pomalý je i v řeči, hlas má vzdušný a slabý,[i] matné a tmavé oko není ani příliš otevřené, ani nadmíru přivřené, nýbrž pomalu mžourá. Oči mžourající rychle totiž vyznačují člověka zbabělého nebo horkokrevného.

(19) Příznačné rysy člověka veselého: čelo je přiměřené velikosti, masité a hladké, oblast okolo očí je propadlejší. Tvář vykazuje spíše ospalý výraz, tj. ani nazíravý, ani přemýšlivý. V pohybech je pomalý a ochablý,[ii] postavou a výrazem tváře se nejeví uspěchaný, ale dobrácký.

(20) Příznačné rysy člověka trudnomyslného: obličej je vrásčitý a suchý, oči sklopené dolů (jsou-li oči sklopené dolů, označují dvě věci, a to

---

[i] „Hlas ... a slabý“ (φωνὴ ... καὶ ἀσθενής). S většinou editorů následuji Försterovu emendaci, ačkoli rukopisné ἀσμενής (oduševnělý, vznešený), které se vztahuje k oku (Bartolomeus: „oculus *hylaris* non splendidus niger“), je rovněž držitelné.

[ii] „Ochablý“ (ἀνειμένος). Vogt 1999, s. 366, navrhuje na základě líčení téhož typu charakteru u Adamantia, *Physiogn.* II.50 (κίνησις σχολαία, φωνὴ ἠπία) a *Anon. Lat.* 96 (tranquille moveatur et mansueta voce sit) čtení <ἐν τῇ φωνῇ> ἀνειμένος („v řeči je ochablý/mírný“); srov. též Polemón, *Physiogn.* (Leiden) 59: je „klidný a energický“.

buď změkčilce a zženštilce, nebo člověka skleslého a malomyslného), postoj má slabý a pohyby poraženecké.

(21) Mezi příznačné rysy úchylného člověka patří oči sklopené dolů, kolena vbočená dovnitř, hlava nakloněná doprava, převrácené a ochablé nosné plochy rukou, dvojí typ chůze, tj. vrtění bedry a jejich násilné zadržování. Sem patří též vrhání postranních pohledů, jak činil například sofista Dionýsios.

(22) Příznačné rysy člověka zatrpklého: sešklebená tvář, tmavá a suchá pokožka, zbrázděné okolí obličeje, obličej vrásčitý a bezmasý. Vlasy jsou rovné a tmavé.

(23) Příznačné rysy člověka výbušného: tělo j je napřímené, boky široké, chůze uměřená, pokožka načervenalá, lopatky roztažené od sebe, veliké a široké, údy dlouhé a silné. V oblasti hrudníku a slabin je hladký, vousy však rostou dobře. Linie, kde začínají růst vlasy, je dobře utvořená a sestupuje dolů.

(24) Příznačné rysy mírného muže: postava je mohutná, dobře osvalená (svalstvo je vláčné a hodně vyvinuté), střední velikosti a symetrická. Postoj je vzpřímený, linie vlasových kořínků je vytažena výše.

(25) Příznačné rysy posměváčka: ve je tváři je tučný, v oblasti očí má množství vrásek. Jeho tvář obvykle působí ospale.

(26) Příznačné rysy malodušného: má malé údy, (tělo) jemné a suché, malé oči a malou tvář, jako například Korinťan nebo Leukaďan.

(27) Milovníci kostek mají krátké paže na způsob lasiček a bývají tanečníky.

(28) Milovníci sprostoty mají horní ret vyvýšen; jejich postavy se předklánějí dopředu, pokožku mají načervenalou.

(29) Soucitní lidé jsou ti, kteří jsou půvabní, mají světlou pokožku, zářivé oči, nozdry nahoře zbrázděné vráskami; jsou také stále náchylní k pláči. Tito lidé jsou rovněž milovníci žen, plodí holčičky a jejich povaha je náchylná k milostným záležitostem. Jsou dobrého vzrůstu a teplé přirozenosti.

K příznačným rysům následujících charakterových typů patří, že mudrc, zbabělec a člověk uměřený jsou soucitní, zatímco nevzdělanec a nestoudník soucit postrádají.

(30) Zdatní jedlíci jsou ti, kteří mají vzdálenost od pupku k hrudi větší než od hrudi ke krku.

(31) Příznačné rysy chlípníka: světlá pokožka s hustými, rovnými, silnými a tmavými chlupy. Též skráně jsou pokryty hustými rovnými chlupy. Oko je lesklé a chtivé.

(32) Ospalci jsou ti, kteří mají horní část těla větší. Jsou teplé přirozenosti a podobají se supům.[i] Svalstvo mají dobře uspořádáno, postavou jsou příjemní, v okolí břicha jim rostou husté chlupy.[i]

---

[i] „A podobají se supům“ (καὶ γυπώδεις). Někteří editoři vypouštějí jako nelogický vklad (Förster, Vogt).

(33) Dobrou paměť mají lidé, jejichž horní část těla je menší, příjemná a masitější.

[i] „Postavou jsou příjemní, v okolí břicha jim rostou husté chlupy“. Někteří odborníci (Schneider, Rose, Förster, Vogt) připisují na základě Pseudo-Polemónova textu tuto charakteristiku žvástalovi a doplňují začátek věty takto: „Žvástavci jsou ti, kteří mají horní část těla větší“ (λάλοι οἱ τὰ ἄνω μείζω ἔχοντες).